

یادداشت

یادها و یادگارها

یادداشتی درباره کتاب تاریخ در ترانه

محمود فاضلی پیرجندی

مردم عادی در همان حال که سرگرم زندگی خود هستند به آنچه پیرامون شان می گذرد واکنش نشان می دهند. واکنشی که تراکم رخدادها آن را به انفجار بدل می کند و به زبان جاری می سازد. شکلی از ابزار این بیان شعر است. (این بیان) آنگاه که شعر و هنر پیکارجوی رسمی به سبب سلطه حاکمیت های استبدادی یا غلبه مهاجمان بیگانه مجال بروز و خودنمایی ندارد، کارکرد بیشتری می یابد.

در چنین احوالی فرهنگ عامه جلوه هایی از مقاومت های مردمی را به قالب سرودها، مثل ها، افسانه ها و ترانه ها و ... بازتاب می دهد. از صفحات ۹ و ۱۰ پیش سخن کتاب با اندکی تصرف و تلخیص

سطور بالا بخشی بود از آنچه احمد پناهی سمنانی از محققان فرهنگ عامه در پیش سخن کتاب جدید خود «تاریخ در ترانه» آورده است.

«تاریخ در ترانه» در هفت بخش به گردآوری و نقل اشعار و ترانه های عوامیانه ای پرداخته که از روزگاران کهن تا زمان پرافتادن دستگاه پادشاهی در ایران به سال ۱۳۵۷ بر زبان مردم در گوشه و کنار این سرزمین جاری شده است پناهی سمنانی برای معرفی در این کتاب به نقل نمونه هایی از اشعار و ترانه های هر دوره پرداخته است و البته در بسیاری موارد زمینه های تاریخی شعر یا ترانه را نیز نقل کرده تا خواننده زمینه و علل شکل گیری آن را بهتر دریابد. پژوهشگر کتاب در دسته بندی ترانه ها و اشعار حسن سلیقه داشته که مجموع آنها را زیر این عنوان‌ها گرد آورده است:

– ترانه ها و اشعار مربوط به پادشاهان و حکمرانان در صفحه

– ترانه ها و اشعار مربوط به دولتمردان و شخصیت های مشهور و نیمه مشهور در ۱۰۱ صفحه

– ترانه ها و اشعار مربوط به یایغان و عصیانگران در

۱۲۴ صفحه

– ترانه ها و اشعار مربوط به زنان در ۴۷ صفحه

– ترانه ها و اشعار مربوط به رخدادها و حوادث تاریخی در ۶۵ صفحه

– ترانه ها و اشعار مربوط به اجتماعیات در ۵۴ صفحه

– ترانه ها و اشعار مربوط به انقلاب سال ۱۳۵۷ و سقوط سلطنت که آن نیز در ۳۷ صفحه است.

چنان که ملاحظه می شود مفصل ترین بخش کتاب مربوط به یایغان و عصیانگران است. بهتر بود که علت این طول و تفصیل از سوی پژوهشگر محترم روشن شود، اما حال که چنین نشده چا دارد به حدس و گمان متوسل شویم و یا دسترسی داشتن به منابع بیشتر در این زمینه و یا علاقه مندی شخص پژوهشگر را به این نوع از ترانه ها و شعرهای عوامیانه از علل این تفاوت بدانیم. ناگفته نماند در کشوری چون ایران با سابقه دور و دراز استیلای حاکمیت های غیراتنخابی– اعم از داخلی یا بیگانه– ادبیات مقاومت همچون جنبش‌ها و قیام‌ها از مفصل ترین بخش های تاریخ ادبیات باشد. همچنین که تاریخ ناآوخته جنبش‌ها و قیام‌ها از آنچه درباره حکومت‌ها و حاکمان نوشته شده به مراتب بیشتر است. اما هنوز پا گذاشتن به وادی نگارش آن انگار برای ما آسان نیست.

دیگر نکته ای که درباره کتاب باید گفت حجم کم آخرین بخش آن است. از پژوهشگری که در گردآوری اشعار و ترانه های عوامیانه چیره دست است انتظار می رفت آخرین بخش را که مربوط به اشعار دوره فروپاشی پادشاهی در ایران است به حجیم ترین بخش تبدیل کند. به دو علت: نخست آنکه ایشان خود از شاهدان آن دوره بوده اند. دو دیگر آنکه اشعار و ترانه های عوامیانه با مضامین مختلف (سیاسی، اجتماعی، طنز، هجو و ...) در جریان مخالفت های سراسری با حکومت شاهنشاهی نقش فوق العاده ای داشت. روزی نبود که از خانه بیرون یایی و با چند سروده جدید مواجه نشوی. سروده هایی که برای دوام و قوام جنبش ضدشاهی و بشپرد جریان مبارزه گفته شده و دهان به دهان می گشت. آنان که رویدادهای حدود دوساله آخر حکومت پادشاهی در ایران را به یاد دارند تصدیق خواهند کرد که مبارزات و مخالفت‌ها همواره بیان شعری داشت. تا آنجا که اغراق نیست اگر مبارزات مردم ایران و جریان های سنتی منتهی به انقلاب سال ۱۳۵۷ را «انقلاب شعر و سرود» بنامیم. دریغ که «ترانه در تاریخ» فرصت نکرده تا به این دوره شعرگونه تاریخ معاصر به اندازه درخور پربداز خصوصاً که هنوز شاهدان آن دوره و حتی برخی از شاعران آن سروده ها زنده و دسترس هستند.

«ترانه در تاریخ» هم فرصت خوبی است برای مرور و یادآوری باره ای از یادها و یادگارها و هم راهنما و مشوقی است برای اهل ذوق و سلیقه که شعرها و ترانه های عوامیانه را در هر جا و از زبان هرکس که بشنوند، از مادر بزرگ گرفته تا بچه هایی که در کوچه و خیابان بازی می کنند (اما هنوز بازی در خیابان را هم داریم) به دیده التفات بنگرد و آن را همچون اثری قیمتی برداشت به خود به همراه برده در دفتری ثبت کند.

سیاس این نگارنده آثار استاد سمنانی که بیشتر به این راه رفته است و نیز به نشر پژوهک کیوان که در این روز و روزگار در به هجوم بیامان آثار و افکار دیدگران به نشر فرهنگ ایرانی همت می کند.

روزهای زشتی است. روزی های اندوهباری است.

آنچه در لبنان می گذرد مرا به یاد این سطرها از پابلو نرودا می اندازد:

راهزنان. . .

از آسمان برای کشتن کودکان آمدند و از میان خیابان‌ها،

خون کودکان جاری شد– چون خون کودکان

مگر شعر به فریاد ما برسد. خون کودکان را به چه می توان تشبیه کرد جز خون کودکان. خون کودکان را به چه نرودا در این شعر جنگ اسپانیا، حوادث خونین مادرید و قتل فدریکو گارسیا لورکای شاعر را شرح می دهد و ژنرال‌های فاشیست را نفرین می کند و وعده انتقام آینده را به گوششان چون زهر فرو می چکاند:

ژنرال‌های خائن. . .
شعر چنین پایان خانه ویرانم را بنگرید
اسپانیای درهم شکسته را
اما از هر خانه ویران به جای گل
آهنی گداخته برخواهد خاست
از هر حفره اسپانیا
اسپانیا خواهد آمد
از هر کودک مقتول
تنگی می روید با دو چشم
و از هر جنایت گلوله‌ای زاییده خواهد شد
که روزی قلبان را سوراخ خواهد کرد.

نرودا در این شعر شگرد تقابل و تضاد را به کار می برد، مادرید زیبای پیش از جنگ را در برابر مادرید ویران پس از جنگ می گذارد. نخست از خانه خود، «خانه گل‌ها» حرف می زند، «خانه‌ای که هروسیش شمع‌دانی رویده بود». سپس از دوستان خود یاد می کند: رافائل، رافائل و فدریکو (لورکا) که یک سال قبل (۱۹۳۶) به دست فاشیست‌ها کشته شده بود. از لورکا می پرسد:

فدریکو
یادت هست
خانه‌ام یادت هست با بهار خواب‌هایش
که در آن روشنای ماه ژوئن؟
دهانت را غرق گل‌ها می کرد؟
از خیابان‌ها یاد می کنی، از بازارها، از پشت‌بام‌ها با بادناهاشان، از کشتزارهای خرم، از میوه‌ها و سبزی‌ها.
تا اینکه:

یک روز صبح همه اینها به آتش کشیده شد
یک روز صبح حریق‌ها
از دل خاک زبانه کشید

و مردمان را بلعید

و از آن پس آتش

و از آن پس باروت

و از آن پس خون

و بعد «راهزنان با هوایبما»، «راهزنان با راهبان سیاه جامه» که «از آسمان برای کشتن کودکان آمدند» تا در خیابان‌ها خون کودکان جاری شود چون خون کودکان.

شعر چنین پایان می یابد:
«بیابید
خون را در خیابان‌ها بنگرید

بیابید و بنگرید
خون را در خیابان‌ها بیابید و بنگرید
خون را در خیابان‌ها

در خیابان‌ها»
این پایان بی درنگ ما را به یاد پایان شعر «بر سنگفرش» از شاملو در باغ آینه می اندازد که در حادثه شوم سیاسی دیگر سرود. و امروز مناسبت دیگری پیدا کرده است. این شعر نشان می دهد چگونه شاعری می تواند از شاعری دیگر الهام گیرد و شعری بنویسد با طرحی دیگر و قدرتی متفاوت، بدون آنکه متهم به رونویسی شعر او شود. شعری با شگرد تحول روحی شاعر در سفری حماسی از حالتی به حالت دیگر. شعر شاملو با شرح صحنه حادثه شروع می شود:

یاران ناشناخته‌ام
چون اختران سوسه
چندان به خاک تیره فرو ریختند سرد
که گفתי
دیگر زمین همیشه شبی بی ستاره ماند.
شاعر (یا هنرمند) هنر خود را فراموش می کند. جنگ هنر گسیخته زه شده است. حادثه چنان است که گویی کاری از شعر ساخته نیست. باید تنها حیران و نظاره گر بود:
آنگاه من که بومدم
جغد سیاه لانه تاریک درد خویش
جنگ زهم گسیخته زه را
یک سو نهادم

ادبیات

بازخوانی دو شعر از شاملو و نرودا

از پشت شیشه‌ها به خیابان

آسمان دیگر بی ستاره نیست. این وصف طبیعت را با وصف قبلی دوباره مقایسه کنید:

نوبتِک های خورشید

بر پینچک کنار در باغ کهنه رست

فانوس های شوخ ستاره

آویخت بر رواق گذرگاه آفتاب. . .

و در این تغییر حال دوباره به شعر، به هنر بازمی گردد، باید به هنر بازگردد وچنگ هنر را ساز کند:

من بازگشتم از راه
خیابان نظر کنید
خون را به سنگفرش ببینید
این خون صبحگاه است
گویی به سنگفرش
کاینگشونه می تپد دل
خورشید

در قطره‌های آن. . .

در این میان شاعر،

طبیعت را نیز منفعل و

اندوهگین می یابد. فرصتی

است برای تأمل:

بادی شتابناک گذر کرد

بر خفنگان خاک

افکند آشیانه متروک زاغ را

از شاخه برهنه انجیر پیر باغ

در این بند به قافیه های میانی و تاثیر موسیقایی آن توجه کنید. اکنون شاعر به خود می آید. بر حالت انفعالی خود چیره می شود و در این تاریکی، نوری تابیده از آینده، جانش را روشن می کند:

«خورشید زنده است
در این شب سپا که» سیاهی روسیا
تا قدرنور کینه بخاید
از پای تا به سر همه جانش شده دهن»
آنگاه برصلابت تپش قلب خورشید را
من
روشن تر
پرچشم تر
پرصربه تر شنیده‌ام از پیش. . .
از پشت شیشه‌ها به خیابان نظر کنید
از پشت شیشه‌ها
به خیابان نظر کنید
از پشت شیشه‌ها
شاعر به راستی به خود آمده است. این بار طبیعت را نیز دیگروگنه می بیند.

ترس اول در سطح، در فرم و جلوه رخدادها تظاهر پیدا می‌کند و گرچه متاثر تکرار روانی آن و تنش و گشایش ناپذیری ناشی از آن نیستم اما به هر حال با ترس دوم که از ژرفای شخصیت‌ها و واقعه‌های بنیادین مرتبط با آنها سرچشمه می‌گیرد، تفاوت دارد اما ترس و وحشت گروتسک با «جنایت توام با چندش» مثلاً در آوردن چشم گریبه در داستان «گریبه سیاه» اثر ادگار آل پو تفاوت دارد. با جنایت معمولی ادبیات مانند جنایت‌های کثت دراکولا در داستان به همین نام نوشته برام استوکر و نیز «موقعیت کنشایی ترسناک» (Horror type irony of situation) نیز فرق دارد. مثلاً در داستان «فقط اصلاح، همین بس» اثر هر تانادو تالی‌ث گتینه می‌آید: «سروان تورس چشم بسته و غیرمسلح که به او توصیف جان کلیرولند از دست برهنه یک بانو به صورت «لطیف چو نان ژله‌ای در یک دستکش» که تصویری چندش آور می‌نشیند ولی سلمانی تیغ در دست مثل بید می‌لرزد.

شنبه ۲۱ مرداد ۱۳۸۵ ۱۹

خبرها

سپانلو و مجموعه شعری جدید

سایت کتاب: یکی از نمایشنامه‌های «هلن سیکسوس» فرانسوی که توسط محمد علی سپانلو ترجمه شده ۸ ماه است که در انتظار اخذ مجوز به سر می برد. محمد علی سپانلو شاعر و مترجم درباره کتاب‌های تازه‌اش گفت: «اخیراً مجموعه شعری نوشته‌ام با عنوان «کاشف از یاد رفته‌ها» که تم آن تقریباً در ادامه کتاب «الیزبایانا» که دو سال پیش منتشر کرده بودم، است. ویژگی شعرهای این کتاب این است که با کلمات و تصاویری که ما هر روز می بینیم اما باز هم به گونه‌ای در پس ظاهر زندگی ما پنهان‌اند، بازی‌هایی صورت گرفته است و در آن راز و رمزهایی وجود دارد؛ مثلاً تصویر پر یک پرنده را به گونه‌ای نشان می دهد که قبلاً مثلاً گربه‌ای او را خورده است یا تصویر یک قیچی را نشان می دهد که احتمالاً چند دقیقه پیش چیزی با آن بریده شده است. در هر یک از شعرهای این کتاب، سرگشتگی وجود دارد. کتاب دیگرم نیز منظومه‌ای طولانی است با عنوان «افسانه شاعر گمنام» که مدت‌زمان زیادی بود که روی آن کار می کردم به طوری که حجم این منظومه ۲۰۰ صفحه شده است. داستان این کتاب، داستان شاعری است که در تحولی زمانی از امروز به گذشته و به عصر مغول برمی گردد و در دربار مغول‌ها شعر مدح می سراید. کار این منظومه از این جهت دشوار بود که باید ادبیات و زبان دوره مغول‌ها – مثلاً شعر رودکی– را حفظ می کردم و در عین حال باید به زبان شعری مدرن امروزی– مثلاً نیما– نزدیک باشد.»
سپانلو درباره انتشار کتاب‌هایش گفت: «هنوز با هیچ موسسه انتشاراتی برای چاپ این کتاب‌ها قراردادی نبسته‌ام.»
این مترجم همچنین از نگرفتن مجوز چاپ یکی از کتاب‌هایش خبر داد و گفت: «هشت ماه است که ترجمه نمایشنامه‌ای از «هلن سیکسوس» از نویسندگان بیست مدرن فرانسوی در وزارت ارشاد مانده است. موضوع این نمایشنامه، استقلال هند است و شخصیت‌های آن افرادی هستند مانند گاندی، نهر، و محمد علی جناح و دیگران. گفتنی است که اجرای این نمایشنامه در فرانسه هفت ساعت به طول انجامیده است.»
سپانلو همچنین از تجدید چاپ منتخب مجموعه آثارش و نیز کتاب قصه قدیم در آینده‌ای نزدیک خبر داد.

دومین جایزه قیصر امین پور اهدا می‌شود
فارس : دومین دوره جایزه ادبی «قیصر امین پور» در پانزدهمین کنگره سراسری شعر دفاع مقدس برگزار و به نفرات برتر جوایزی اهدا می‌شود. به نقل از ستاد خبری پانزدهمین کنگره سراسری شعر دفاع مقدس، اولین دوره جایزه ادبی «قیصر امین پور» در چهاردهمین دوره از کنگره سراسری شعر دفاع مقدس برگزار شد و به پنج نفر از برگزیدگان جوایزی تعلق گرفت. «علی محمد مودب»، «عباس احمدی»، «عبدالحمید انصاری»، «نذا هدایتی» و «عبدالحسین رحمتی» برندگان نخستین جایزه ادبی «قیصر امین پور» بودند و به برندگان دومین دوره از این جایزه لوح‌هایی با امضای «قیصر امین پور» اهدا می‌شود. در دوره پیشین از کنگره سراسری شعر دفاع مقدس که «علیرضا قزوه» به عنوان دبیر علمی فعالیت می کرد «نجمه بناییان»، «اصغر عظیمی مهر»، «امیر مهدی نژاد»، «سیروس عبدی»، «مرتضی حیدری آل کثیر»، «عبدالرضا کوهمال جهرمی»، «علی سهامی»، «رزیتا نعمتی» و «مهدیه امینی» به عنوان برگزیده معرفی شدند و جوایزی را دریافت کردند.

لغو مجوز رمان میرا

ایستا : مجوز نشر رمان «میرا» با ترجمه لیلی گلستان لغو شد. ترجمه این رمان نخستین بار در سال ۵۴ منتشر شد، اما ۲۵ سال اجازه تجدید چاپ نداشت که مدتی پیش مجوز گرفت و توسط نشر بازتاب نگار تا چاپ پنجم هم رسید؛ اما به گفته گلستان مجوز نشر کتاب به تازگی پس از اعلام وصول چاپ ششمش پس گرفته شد.

همچنین رمان «زندگی در پیش رو» نوشته رومن گاری از این مترجم در انتظار اجازه تجدید چاپ است.

دو مجموعه شعر از سید حسن حسینی

فارس : فاطمه راکعی گفت: اشعار چاپ نشده مرحوم سیدحسن حسینی در قالب‌های کلاسیک و سپید در دو مجموعه گردآوری و منتشر می‌شود. رئیس هیات مدیره انجمن شاعران ایران با اشاره به این که چاپ چند کتاب جدید از سیدحسن حسینی را در دست داریم، به همکاری خانواده حسینی با انجمن شاعران در چاپ این آثار اشاره کرد و گفت: یکی از این مجموعه‌ها از «شاعرهای روسری مردم» نام دارد که از اشعار منتشر نشده این شاعر ارزشمند است. این مجموعه به موضوع حضرت زهر(اس) و مادر می‌پردازد که از لایه لای شعرهای نو و سپید ایشان گردآوری شده است. وی با اشاره به این که یک مجموعه از آثار کلاسیک سیدحسن حسینی را هم آماده برای چاپ داریم، بیان داشت: این کتاب قرار است با مقدمه قیصر امین پور چاپ شود. راکعی در ادامه با اشاره به چاپ کتاب «در ملکوت سکوت» از سیدحسن حسینی که درآوردنده مجموعه شعرهای سپید و نو حسینی است، یادآور شد: در مرحله دوم از این کار قصد داریم که گزیده‌ای از کلیه اشعار چاپ شده و چاپ نشده ایشان را منتشر کنیم. انتخاب این اشعار با آقای امین پور خواهد بود.

انتشار مجموعه مقالات محمد آژرم

ایستا : مجموعه مقالات محمد آژرم با بازنگری منتشر می‌شود. این شاعر گفت: این مجموعه مقالات دربرگیرنده فصل‌هایی مثل شعر منطوق، خواش، انتقادی شعر شاعران بعد از نیما و فصل بزرگ‌تری مشتمل بر ژانرهای تکنولوژیک شعر مثل پلی پوئتری، آرت، بایوتکنولوژی و احتمالاً شعرهای صوتی خواهد بود. آژرم با اشاره به این که اغلب این مقالات بیشتر در نشریات مختلف چاپ شده‌اند و با یک بازنگری در قالب کتاب منتشر می‌شوند، افزود: تنها اطلاعات و داده‌ها تحلیل کلیدی در این مقاله به دست آمده است و مقاله‌ها تحلیل و تالیف است. او در ادامه یادآور شد: شعر پلی پوئتری در چندین مقاله روی آن مانور داده‌ام، ژانر جدید شعره‌ای است که از شعر صوتی آمده و مانیفست آن از انزو مینراللی ایتالیایی است. این ژانر جدید شعری محل بحث‌های فراوانی است.